

Kösedag Bozgununun Bizans Kaynaklarındaki Yansımaları

Yusuf Ayönü*

1243 yılı Temmuz’unda Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu karşısında uğranılan Kösedag bozgunu hiç şüphesiz Türkiye Selçuklu Devleti tarihindeki en önemli olaylardan birisidir. Bu tarih, 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti’nin Moğol hâkimiyeti altına girmesi dışında devletin yıkılışına giden sürecin başlangıcını simgelemektedir.

Kösedag bozgununun ardından Anadolu’da Moğol hâkimiyetinin başlaması Selçuklu-Bizans ilişkilerine de farklı bir boyut kazandırmıştır. Önceki dönemlerde birbirlerinin hakimiyet sahalarını ele geçirmek için mücadele eden iki rakip güç durumunda iken, her iki taraf için de tehlike oluşturan Moğol tehdidi, Selçuklu-Bizans yönetimlerini yakınlaştırmış ve bu tarihten sonra Bizans, Selçuklular için bir müttefik ya da Moğollarla anlaşmazlığa düşerek ülkesini terk etmek zorunda kalan sultanlar için bir sığınak haline gelmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin kaderini değiştiren bu bozgunun İslâm kaynaklarında olduğu gibi Bizans kaynaklarında da yansımaları olmuştur. Moğol tehlikesi dolayısıyla Selçuklu ve İznik yönetimleri arasında yaşanan temaslar hakkında bilgi veren iki önemli Bizans kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Georgios Akropolitês’in *Tarihî*’dir. 1217 yılında Latinlerin hâkimiyeti altındaki İstanbul’da doğan Georgios Akropolitês, İznik asıllı soylu bir ailenin ferdidir. 1233 yılında ailesi tarafından İznik’e gönderilen yazar burada bir yandan eğitimini sürdürürken diğer yandan İznik Devleti’nde memur olarak çalışmaya başladı. Birlikte eğitim gördüğü II. Theodoros Laskaris döneminde devlet kademesinde önemli görevler üstlenmeye başlayan Akropolitês, VIII. Mihail Palaiologos’un iktidarı döneminde Bizans sarayındaki önde gelen görevlilerden birisi olmuş ve 1282 yılındaki ölümüne kadar memuriyet görevini devam ettirmiştir. İznik İmparatorluğu döneminin en önemli tarih yazarı olarak kabul edilen Georgios Akropolitês’in *Tarihi* Bizans başkentinin 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmesinin hemen öncesinden VIII. Mihail Paleologos’un (1259–1282) 1261 yılında İstanbul’daki Latin işgaline son vermesine kadar olan dönemi kapsayan olayları anlatır. Akropolitês’in eseri

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, yusuf.ayonu@ege.edu.tr ORCID: 0000-0003-2255-9617

Bizans İmparatorluğu'nun sürgün yılları olarak kabul edilen İznik İmparatorluğu dönemi ile ilgili en önemli kaynaktır. Yalnızca 1203-1261 yılları arasındaki Bizans tarihi açısından değil Türkiye Selçukluları tarihi ve genel olarak Anadolu'daki Türklerin faaliyetleri açısından da son derece önemlidir. Tarihimiz açısından çok fazla kaynağın olmadığı bu dönemde bizzat şahit olduğu olayları aktarmış olması bakımından önemli bilgiler ihtiva etmektedir¹.

Konumuz ile ilgili diğer kaynak Niephoros Gregoras'ın *Roma Tarihi*'dir. Filozof, İlahiyatçı, Astronom ve tarihçi Niephoros Gregoras 1292 yılında bugün Zonguldak ili sınırları içerisinde bulunan Ereğli'de doğdu ve 1360 yılında İstanbul'da öldü. İmparator II. Andronikos Palailogos'un dikkatini çeken Nikephoros Gregoras Bizans sarayına alındı ve imparatorun danışmanlığını yapmaya başladı. Georgios Pakhymeres'in tarih çalışmasının devamı niteliğindeki meşhur eseri 1204-1359 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır. 37 bölümden oluşan eserin ilk 7 bölümü henüz doğmadığı ya da küçük yaşta olduğu 1320 yılına kadar olan olayları kapsarken 1320-1359 yılları arasındaki döneme 30 bölüm ayırmıştır. XIV. yüzyıl Bizans tarih yazımının en önemli temsilcilerinden birisidir².

İznik İmparatoru III. Ioannes Vatatzes, Köseadağ bozgununun haberini aldığı anda Selçukluları ve Trabzon İmparatorluğu'nu haraca bağlayan Moğolların, kendi hâkimiyet sahalarına da girmesinden endişelendiğinden bu tehlikeli düşmana karşı Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev ile bir antlaşma yaptı³. 1211 yılında I. İzzeddin Keykavus ile I. Theodoros Laskaris arasında yapılan ve geçerliliğini hala koruyan barış antlaşmasının⁴ ardından şimdi de her ikisi için tehlike oluşturan

1 Levent Kayapınar, "Bizans Kaynaklarının Neşri: Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Prof. Dr. Mehmet Öz, Ankara 2011, s. 175-176. (141-205)

2 Kayapınar, agm., s. 178.

3 Nikêforos Grêgoras, *Rômaikê Historia*, C I, (1204-1341), yay. Dêmêtrês Moshos, Atina 1997, s. 67-68; Geôrgios Akropolitês, *Klronikê Syngrafê*, yay. Antônios D. Panagiôtou, Atina 2003, s. 123-125; Türkçe çev. Bilge Umar, *Vekayiname*, İstanbul 2008, s. 75-76; ayrıca bkz., E. D. Mural, *Essai de Chronographie Byzantine 1057-1453*, C I, Bale, Geneve 1871, s. 363; Franz Dölger, *Regesten der Kaiserkunden des Oströmischen Reiches, (1204-1282)*, III, München 1977, s. 36-37, Reg. 1776; Dionysios A. Zakythinos, *To Vyzantion apo tou 1071 mekhri tou 1453*, Atina 1972, s. 106; Paris Gounaridês, "Iôannes III Doukas Vatatzês", *EHeLE*, C 4, Atina 1985, s. 168; Aleksios G. C. Savvides, "Byzantium's Oriental Front in the First Part of the Thirteenth Century: The Empires of Nicaea and Trapezous (Trebizond) in view of the Seljuk and Mongol Menace", *VyzantinoTourkika Meletêmata*, Atina 1999, s. 64.

4 İbn Bibi, *El Evamiriü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye*, yay. A. Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 129 vd.; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996, s. 151 vd.; Grêgoras, *age.*, s. 50; Akropolitês, *age.*, s. 43; Türkçe çev. s. 30; ayrıca bkz., Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 62.

Moğollara karşı ortak hareket edeceklerine dair yeni bir antlaşma imzalamışlardı.

Selçuklu yönetimi ile İznik İmparatorluğu arasında Moğollara karşı yapılan bu antlaşmanın Kösedağ bozgunundan önce mi yoksa sonra mı yapıldığına dair iki Bizans yazarı farklı görüştedir. Grêgoras, Moğol tehdidi karşısında tedirgin olan Selçuklu sultanının, imparatora gönderdiği elçiler aracılığıyla aralarında bir ittifak kurulması için teklifte bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, sultanın Moğollarla bir savaş vuku bulması durumunda arkasını emniyet altına almak düşüncesi ile böyle bir teklifte bulunduğunu söylemektedir. Grêgoras'ın yorumuna göre bu sayede Selçuklu sultanı, batıdan bir saldırı ihtimali ortadan kalkacağından kuvvetlerini de iki cepheye bölmekten kurtulacaktı⁵. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, taraflar arasında 1211 yılında imzalanan barış antlaşması o zamana kadar geçerliliğini korumuş ve taraflar arasında iki ülkenin sınırları ortasında uzanan yerleşimin olmadığı kırsal bölgelerin denetimini sağlamak için sınır savaşçıları arasında devam eden çatışmaların dışında büyük çaplı herhangi bir savaş yaşanmamıştır. Bu sebeple II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in asıl amacının Bizans tarafından gelecek herhangi bir saldırı ihtimalini engellemekten çok III. İoannes Vatatzes'i Moğollara karşı birlikte mücadele etmeye ikna etmek olduğunu söylemek daha mantıklı olacaktır. Zira Selçuklu sultanı, Eyyübî melikleri ve kendisine tâbi diğer hâkimlerden de Moğollara karşı yardımcı kuvvetler göndermelerini istemişti.

Grêgoras, III. İoannes Vatatzes'in sultanın bu teklifini büyük bir memnuniyetle karşıladığını, zira bu dönemde batıdaki meselelerle uğraşmak zorunda olan imparatorun da böyle bir antlaşma sayesinde kuvvetlerini doğu ve batı cephesine bölmek zorunda kalmayacağını ifade etmektedir. Daha da önemlisi Moğolların saldırısını ilk olarak karşılamak zorunda olan Selçuklular böylece İznik için bir dalga kiran görevi üstlenmiş olacaktı⁶.

Akropolitês ise II. Gıyâseddin Keyhusrev ile III. İoannes Vatatzes arasındaki antlaşmanın Kösedağ bozgununun ardından yapıldığını yazmaktadır. Akropolitês'in ifadesine göre II. Gıyâseddin Keyhusrev, Kösedağ 'da yaşanan bozgunun ardından Moğollara karşı mücadele edebilmek için imparatorun kendisine destek vermesini istemiştir. Selçuklu sultanı, gönderdiği elçiler aracılığıyla Moğollara karşı ittifak kurulmasının İznik yönetimi için de zaruri olduğunu söylemekteydi. Çünkü Moğolların Selçuklu topraklarını ele geçirmesi durumunda sıranın kendilerine geleceğini ifade etmekteydi. Akropolitês, imparatorun da aynı

5 Grêgoras, *age.*, s. 67-68.

6 Grêgoras, *age.*, s. 67-68.

kaygıyı duyduğu için Moğollara karşı kuvvetlerini Selçuklular ile birleştirmeyi kabul ettiğini kaydetmektedir. Ayrıca imparatorun Köseadağ 'da Selçuklularla karşı karşıya gelen Moğolların şimdi karşılarında kendilerini de görmeleri durumunda iki büyük devlete karşı savaşmaktan korkacaklarını düşünüyordu⁷. Akropolitês, elçiler vasıtasıyla taraflar arasında varılan mutabakatın ardından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile III. Ioannes Vatatzes'in Menderes Nehri kenarındaki Tripoli'de bir araya geldiklerini söylemektedir. Yazar, buradaki buluşma sırasında Selçuklu askerlerinin sultanın karşı kıyıya geçebilmesi için tahtadan bir köprü yaptıklarını da ifade etmektedir. Gayet samimi bir ortamda geçen görüşme sırasında karşılıklı olarak birbirlerine değerli hediyeler veren iki hükümdar, Moğollara karşı birlikte mücadele edeceklerine dair bir antlaşma imzalamışlardır. Görüşmenin ardından imparator Alaşehir'e geçerken, sultan da Konya'ya dönmüştür⁸.

Görüldüğü üzere III. Ioannes Vatatzes, bu ortak düşmana karşı II. Gıyâseddin Keyhusrev ile anlaşmayı kendi çıkarlarına uygun bulmuştu. Anadolu sınırlarının korunmasına büyük önem veren imparator, bu amaçla kalelerin yakınlarına köyler kurdurmak suretiyle onların yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır⁹. III. Ioannes Vatatzes 1243 yılında Moğol istilasını duyduğunda bir yandan çok sayıda yeni birliklerle kuvvetlerini takviye ederken diğer yandan da tüm kalelere uzun süre yetecek kadar erzak stoku yapılması emrini de vermişti¹⁰. Fakat Selçuklu ordusunu Köseadağ 'da bozguna uğratan Moğol komutanı Baycu Noyan Anadolu'da kalmayarak geri dönmüştü. Böylece imparatorun endişeleri boşa çıkmış ve İznik İmparatorluğu herhangi bir zarar görmemişti. Üstelik Köseadağ bozgunu, İstanbul'daki Latinlerle yakın ilişki kuran Selçukluların İznik için oluşturduğu tehlikeye tamamen son verdiği gibi, iktisadî açıdan da Bizanslılara faydalı oldu. Selçuklu ülkesinin harap olması sonucunda yiyecek sıkıntısı çeken Türklere, ürettikleri tarımsal ve hayvansal ürünleri değerinin çok üzerinde satan Bizanslılar bu sayede büyük kazançlar elde etmişlerdi¹¹.

7 Akropolitês, *age.*, s. 123-125; Türkçe çev., s. 75.

8 Akropolitês, *age.*, s. 125; Türkçe çev. s. 76; ayrıca bkz., Konstantinos Amantos, *Skheseis Hellênôn kai Tourkôn apo tou Endekatou Aïonos mekhri tou 1821*, C I, Atina 1955, s. 48.

9 Georgios Pakhymeres, *Relations Historiques*, C I, notlar Albert Failler Fransızca çev. Vitalien Laurent, Paris 1984, s. 99.

10 Pakhymeres, *age.*, I, s. 187; ayrıca bkz., Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, s. 194; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe çev., Fikret İşıltan, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 409.

11 Grêgoras, *age.*, s. 69; ayrıca bkz. Ostrogorsky, *age.*, s. 410.

Grêgoras, Selçuklular ile barış halinde olan imparatorun Anadolu'daki huzur ortamından yararlanarak tarım ve hayvancılığı geliştirmek için büyük çaba harcadığını ve yeni düzenlemeler getirdiğini yazmaktadır. Onun bu çabası kısa sürede meyvelerini vermiş ve çok geçmeden ziraat ve bağcılık ile uğraşan ahali elde ettikleri ürünlerden bol kazançlar elde ettikleri gibi kalabalık sayıda hayvan sürülerine de sahip olmuşlardı. Bizanslı yazar böylece birkaç yıl içinde bütün ambarların mallarla dolduğunu, ağıllarda, mandıralarda ve ahırlarda hayvan sürülerinin olduğunu ifade etmektedir. Grêgoras, bu dönemde Anadolu'daki Türkler arasında büyük bir yokluk ve yiyecek kıtlığı yaşandığını, bu nedenle bütün yolların Bizans ülkesine girip çıkan Türk erkek, kadın ve çocuklarla dolu olduğunu kaydetmektedir. Türkler başta buğday olmak üzere tarımsal ürünler ve kümes hayvanları, sığır ve küçükbaş hayvan satın almak için Bizanslılara değerinin çok üzerinde fiyatlar ödemişlerdi. Bu şekilde yüksek fiyattan sattıkları ürünlerle Türklerin ellerindeki altın, gümüş, değerli kumaş ve eşyaları alan Bizanslılar kısa süre içinde büyük servet elde etmişlerdi. Nitekim ürettikleri yumurtaları Türklerle satarak büyük paralar kazanan yumurta üreticileri elde ettikleri bu paraların bir kısmı ile imparatoriçeye değerli taşlar ve incilerle süslü çok görkemli bir taç yaptırmışlardı. İmparator da bu taca “yumurta tacı” adını vermişti¹².

Sonuç olarak konu hakkında bilgi veren iki Bizans yazarının anlattıklarında benzer ve farklı noktalar mevcuttur. Her ikisi de Moğollara karşı ittifak kurulması teklifinin Selçuklu sultanı tarafından yapıldığını ve kendi hâkimiyet sahaları için de tehdit olarak gördüğü bu düşmana karşı imparatorun teklifi olumlu karşıladığını yazmaktadır. Farklılık antlaşmanın yapıldığı zaman ile ilgilidir. Kösedağ Savaşı'nda Selçuklulara tâbi olan Trabzon İmparatorluğu ve diğer hâkimlerin yardımcı birlikler gönderdiğini bilmekteyiz¹³. Ancak III. Ioannes Vatatzes'in savaş öncesinde yardımcı kuvvetler gönderip göndermediğine dair bir kayıt yoktur. Olayların akışı göz önüne alındığında taraflar arasında yapılan antlaşmanın Kösedağ bozgununun ardından yapılma ihtimali daha yüksektir. Nitekim Akropolitês'in bozgunundan sonra iki hükümdarın bir araya gelmelerine dair kaydını destekleyecek nitelikte bilgiler İslâm kaynaklarında da bulunmaktadır. Anonim Selçukname yazarı taraflar arasında bir antlaşma yapıldığından bahsetmese de Kösedağ bozgununun ardından I. Gıyâseddin Keyhusrev'in kaçarak

12 Grêgoras, *age.*, s. 68-69; ayrıca bkz., Kordatos, *Historia tês Vyzantinês Aftokratorias, (1204-1453)*, C II, Atina 1960, s. 81; Constance Head, *Imperial Byzantine Portraits*, New Rochelle-New York 1982, s. 139.

13 Savvides, “Kiose-Dag”, *MGE*, C 33, Atina 1984, s. 125.

Menderes Suyu kenarına kadar gittiğini ve oradan İstanbul'a gidecek iken barış haberinin gelmesiyle Konya'ya geri döndüğünü yazmaktadır¹⁴.

Kösedağ bozgununun ve sonrasında yaşanan gelişmelerin gerek Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu'daki Türk varlığı gerekse Bizans açısından yakın ve uzak birtakım sonuçları olmuştur. Moğol istilasının ardından Başlangıçta Selçuklu idaresinin zaafa uğraması Bizans açısından olumlu bir gelişme gibi görünüyordu. Ancak Selçuklu otoritesinin çökmesi ve Moğol baskısı kalabalık Türkmen topluluklarının başlarına buyruk hareket edebilecekleri denetimden uzak Uc bölgelerine akın etmesine sebep oldu. Bu durum İznik sınırında yoğun bir baskı oluşturdu. 1261 yılında Bizans başkentinin yeniden İstanbul'a nakledilmesinin ardından meydana gelen gelişmeler sonucunda doğu sınırının güvenliğinin ihmal edilmesi sonrasında kısa sürede bütün Batı Anadolu Bölgesi Türklerin hâkimiyeti altına girdi.

14 Tarih-i Al-i Selçuk Der Anadolu (Anonim), yay. Nadire Celâli, Tahran 1999, s. 93; Türkçe çev., F. N. Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952, s. 32.

Kaynaklar

Akropolitês, Geôrgios, *Khronikê Syngrafê*, yay. Antônios D. Panagiôtou, Atina 2003; Türkçe çev. Bilge Umar, *Vekayiname*, İstanbul 2008

Amantos, Konstantinos, *Skheseis Hellênôn kai Tourkôn apo tou Endekatou Aiônos mekhri tou 1821*, C I, Atina 1955.

Angold, Michael, *A Byzantine Government in Exile Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975.

Dölger, Franz, *Regesten der Kaiserkunden des Oströmischen Reiches, (1204-1282)*, III, München 1977.

Goumaridês, Paris, “Iôannes III Doukas Vatatzês”, *EHelE*, C 4, Atina 1985, s. 167-168.

Grêgoras, Nikêforos, *Rômaikê Historia*, C I, (1204-1341), yay. Dêmêtrês Moshos, Atina 1997.

Head, Constance, *Imperial Byzantine Portraits*, New rochelle-New York 1982.

İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye*, yay. A. Sadık Erzi, Ankara 1956; Türkçe çev., Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996

Kayapınar, Levent, “Bizans Kaynaklarının Neşri: Türkiye'deki Durum”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Prof. Dr. Mehmet Öz, Ankara 2011, s. 141-205.

Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.

Kordatos, I., *Historia tês Vyzatinês Aftokratorias, (1204-1453)*, C II, Atina 1960.

Muralt, E. D., *Essai de Chronographie Byzantine 1057-1453*, C I, Bale, Geneve 1871.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe çev., Fikret Işıltan, 3. Baskı, Ankara 1991.

Pakhmeres, Georgios, *Relations Historiques*, C I, notlar Albert Failler Fransızca çev. Vitalien Laurent, Paris 1984.

Savvides, Aleksios G. C., “Byzantium's Oriental Front in the First Part of the Thirteenth Century: The Empires of Nicaea and Trapezous (Trebizond) in view of the Seljuk and Mongol Menace”, *VyzantinoTourkika Meletêmata*, Atina 1999, s. 49-69.

Savvides, Aleksios G. C., “Kıose-Dag”, *MGE*, C.33, Atina 1984, s. 125.

Tarih-i Al-i Selçuk Der Anadolu (Anonim), yay. Nadire Celâli, Tahran 1999;
Türkçe çev., F. N. Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952.

Zakythynos, Dionysios A., *To Vyzantion apo tou 1071 mekhri tou 1453*, Atina 1972.